

Формування методологічних засад політичної цензури в галузі суспільствознавчих досліджень в Україні 20–30–х років ХХ ст.

Досліджується формування та функціонування в 1920–1930–х рр. марксистсько–ленінської та сталінської методології, яка виконувала універсальну функцію партійно–ідеологічного цензора історичних досліджень.

Ключові слова: політична цензура, історична наука, марксистсько–ленінська та сталінська методологія.

Формування демократичних державних інститутів сучасної Української держави *актуалізує* вивчення проблеми становлення та функціонування системи політичної цензури в СРСР 1920–1930-х рр. Досліджуючи роль цензури, важливо показати форми і методи здійснення політично–ідеологічного контролю за різними сферами життя суспільства, зокрема з'ясувати специфіку функціонування органів політичної цензури в галузі історичної науки. Особливої уваги потребує дослідження ідеологічної складової, тобто більшовицької парадигми висвітлення соціально–політичних та економічних відносин, яку насаджували відповідні партійні структури, а також становлення феномену інституту «соціального замовлення», зміну проблемно–тематичних напрямків науково–історичних досліджень.

На сьогоднішній день ця важлива проблематика в Україні перебуває на стадії початкового висвітлення.

Метою даної наукової розвідки є з'ясування особливостей формування марксистської теорії висвітлення соціально–економічної та політичної історії України, але не її теоретичних витоків загалом, а цілком конкретного застосування в українському радянському історіографічному дискурсі 1920–30-х рр. Два аспекти є основними: інституційний статус установ марксистського тлумачення історії в Україні, а з другого боку виявлення складових так званої марксистсько–ленінської та сталінської методології. Саме вона виконувала універсальну функцію партійно–ідеологічного цензора та знаряддя виховання самокритики і самоконтролю серед суспільствознавців.

Історико–партійна галузь історичних знань, тобто Інститут Маркса і Енгельса, Інститут Леніна та Комісія для збирання і вивчення матеріалів по історії жовтневої революції та партії (Істпарт), достатньо висвітлена радянським партійними істориками. Істпарт виник 1 вересня 1920 р., а 9 грудня Малий РНК затвердив її персональний склад: голова М.С. Ольминський,

заступник М.М. Покровський, секретар В. Адоратський[1,с.21]. Наступного року Іспарт став частиною секретаріату ЦК РКП(б). 8 липня 1923 р. виник Інститут ім. В.І. Леніна, директором якого призначили Л.Б. Каменева, а 22 жовтня 1923 р. оргбюро ЦК РКП(б) затвердило Раду Інституту, до якої увійшли Й. Сталін, М. Бухарін, А.С. Бубнов, І.О. Зеленський, Н.К. Крупська, В.І. Невський, М.М. Лядов[1,с.23–24]. Обидві установи спочатку виконували функції архіву, але з другої половини 1920–х рр. їх почали використовувати для внутріпартійної боротьби між групою Л.Д. Троцького, Л.Б. Каменева – Г.Є. Зінов'єва та Й. Сталіна. Останній намагався протиснути «своїх людей» до цих інституцій, відтак у 1926 р. замість Л. Каменева призначили І.І. Скворцова–Степанова, а після його смерті восени 1928 р. М. Савельєва. Того ж року відбулося об'єднання Іспарту та Інституту Леніна, внаслідок якого Сталін позбувся «теоретика партії» М. Бухаріна, а 3 листопада 1931 р. фактично завершилася концентрація ідеологічних дослідних установ в Інституті Маркса, Енгельса, Леніна (ІМЕЛ). Директором став В.В. Адоратський, його заступником – сталінський висуванець І.П. Товстуха.

В Україні також діяв відділ по вивченню історії жовтневої революції і Комуністичної партії (б) України («Іспарт»). 20 жовтня 1924 р. його очолював Адамович, який радив Держвидаву скоротити рукопис книги К. Котова про діяльність партійних організацій до 1917 р., після чого її можна друкувати[2,арк.286]. Український «Іспарт» видавав журнал «Літопис революції», на сторінках якого друкувалися статті з історії партії, революції, громадянської війни, спогади революціонерів, документи. Наприклад, у перших числах «Літопису революції» за 1923 р. висвітлювалися повстання селян після реформи 1861 р., історія робітничого руху 80–х рр. ХІХ – початку ХХ ст., нариси–спогади Д. Лебеда, Е. Квірінга про революційну діяльність на Катеринославщині. Історик партії та член ревізійної комісії КП(б) М.Ю. Равич–Черкаський опублікував коротку інформацію про «полум'яного революціонера» В. Клочка, соратником якого був Д. Лебедь[3], а М. Попов спогади про свою підпільну роботу у Харкові 1907–1909 рр.[4] Теоретично–методологічних публікацій ніхто не писав, а лише фактологічні розробки: статті, спогади, документи, рецензії. Так, І.Ю. Кулик, який мав досвід керівництва органом політцензури – ЦУД, показав діяльність київської організації більшовиків, згадавши про В. Затонського, І. Крейсберга, Р. Фарбмана, Г. П'ятакова, В. Примакова, використовуючи політично–ідеологічні визначення стосовно інших партій: «дрібнобуржуазні угруповування», «Реакційна» Центральна Рада[5]. Його матеріал був опублікований у першому числі журналу за 1924 р., тобто напередодні повернення в Україну М.С. Грушевського. Зазначу, що протистояння політичних партій в роки української революції 1917–1918 рр. належало до пріоритетного напрямку історико–партійної науки в Україні 1920–х рр. Зокрема, 20 листопада 1922 р. комісія ЦК КП(б)У по боротьбі з дрібнобуржуазною ідеологією доручила М.І. Яворському написати серію брошур – «Українські есери» та їх роль в революції», «УСДРП і революція на Україні», «Центральна рада і революція на Україні»[6,арк.251].

Роль і місце М.І. Яворського в галузі науково–історичних досліджень оцінили його сучасники: академік С.О. Єфремов, згадавши його прізвище 29 раз у «Щоденниках», професор О.П. Оглоблин, які стикалися з ним протягом 1920–х рр. Цікавими є думки та оцінки С. Єфремова. 11 січня 1925 р. він записав враження про М. Яворського, якого почали «проштовхувати»

в академіки: «Це автор компілятивної «Історії України» (але марксистської) та найбезграмотнішої «Історії революції на Україні», невеличкої брошури, в якій нахабність автора дорівнює його абсолютному нецтву. Про цю книгу мені доводилось дати свою думку Державному видавництву і я зазначив у рецензії численні помилки. Через місяць чи що в видавництві мені кажуть, що Яворський пристає на всі уваги і прохає мене виправити книжку»[7,с.185]. Виявляється, що М. Яворський був ад'ютантом в австрійського посла Фаргача, який був з візитом у С. Єфремова 1918 р., а «...тепер – комуніст. І всю українську науку в жмені держить»[7,с.185]. Отже, судячи з нотаток С. Єфремова, який добре знав М. Яворського, цей «спритний галичанин» був головним «істориком–марксистом», очолював Укрнауку в НКО УСРР, тому приїздив до ВУАН в якості «ревізора» і «страшенно» хотів стати її членом–кореспондентом. На початку квітня 1926 р. його звільнили з Наркомосу та відрядили до Києва «для наукової роботи». Тепер, як зазначав С. Єфремов, навіть М. Грушевський «...замість шанобливого «Матвій Іванович», каже на нього вже попросту згідно «Матій Яворський», а той «...став маленький і говорить запобігаючи»[7,с.362]. Відрядження М. Яворського до Києва не означало його остаточного і незворотного звільнення з «адміністративної роботи, як сподівався С. Єфремов, позаяк він вивчав політично–ідеологічні настрої київських науковців.

Проникнення «галичанина» М. Яворського, правника за фахом, що здобув вищу освіту у Львівському та Віденському університетах, виявилось в перших його публікаціях про діяльність Кирило–Мефодіївського братства та про «народного поета» Т. Шевченка, які з'явилися у 1920–1921 рр.[8]. Він чи не першим вишукував серед братчиків більшовицькі ідеї, творив образ революціонера–демократа з великого Кобзаря. О.П. Оглоблин, згадуючи про М. Яворського, зазначив, що він «...був у двадцятих роках офіційним лідером марксистської історіографії України»[9,с.50]. Український історіограф дуже критично оцінив теоретичну спадщину М. Яворського, його низку праць, «...абсолютно нікчемних з наукової точки зору», серед них : («История революционного движения на Украине». – Х., 1922; «Революция на Украине в її головніших етапах». – Х., 1923; «Коротка історія України». – Х., 1923; «Україна в епоху капіталізму». Т. I–III. – Х.; Полтава, 1924–1925; «Історія України в стислому нарисі». – Х., 1928; «Нариси з історії революційної боротьби на Україні. Т. 1. – Х., 1927; Т. 2. – Х., 1928»[9,с.50–51]. Вони, крім фактичного матеріалу, мали наставницький, полемічно–критичний зміст, насаджували псевдомарксистську теорію суспільного розвитку, з виразними елементами класово–формаційного підходу.

Історик–марксист М.І. Яворський очолював історичне відділення Інституту марксизму–ленінізму (згодом Всеукраїнської Асоціації Марко–Ленінських Інститутів – ВУАМЛІН), посідав впливову позицію в Українському товаристві істориків–марксистів (1928). На початку січня 1928 р. саме М. Яворський, судячи з нотаток С. Єфремова, висунув ідею про заснування другої Академії наук в Харкові – «лівобережної», навіть написав звернення до Наркомосу УСРР, яке підписав Д.І. Багалій та інші харків'яни. Однак М.О. Скрипник відмовив марксистів–реформаторові[7,с.575]. Якщо А. Хвиля виконував функцію головного партійного цензора за друкованим словом, М. Попов слідкував за «чистою» партійного будівництва та національної політики, то М. Яворський претендував на основного фундатора марксистської теорії в українській

історичній науці. Наприкінці грудня 1928 р. його висунули в академіки ВУАН та АН Білорусії, відтак він повернувся на адміністративну роботу в галузі історичної науки. Йому вдалося згуртувати довкола «марксистської методи» групу послідовників: З. Гуревича, М. Свідзінського, Т. Скубицького, М. Рубача. Вони «чистили» історичну науку та історію України під марксизм.

Відомим дослідником української революції та громадянської війни був тоді М.А. Рубач, в статтях якого зустрічалися суперечливі висновки і тлумачення стосовно марксистської теорії та історії України зокрема. Наприклад, в статті про народництво, яка була передмовою до збірника документів Харківського губернського жандармського управління, упорядкованого ним, дослідник зазначив, що марксизм не зразу став керівною ідеологією в російському революційному рухові, не був домінантним[10]. Відвертість тодішнього історика–архівіста була надто радикальною. Історико–партійні публікації М. Рубача про громадянську війну в Україні, які з'явилися в третьому[11] і четвертому[12] числах, привнесли до радянської історіографії ідеологеми, які існували згодом протягом багатьох десятиліть: «дрібнобуржуазні українські партії», «українська дрібна буржуазія і куркульство», «класове розшарування селянства», «національно–буржуазні кола України». Він «пролив світло» на історію конфлікту між Раднаркомом та Центральною Радою, цитуючи документи УНР, висловлювання М. Грушевського, В. Винниченка[13], що виглядало «демократично», позаяк у 1925 р. М. Грушевський очолював наукові структури ВУАН, будучи істориком–немарксистом. Володіючи архівними документами і матеріалами, М. Рубач висвітлював переважно історичні реалії, переплітаючи їх марксистською фразеологією. Зокрема, в одній із публікацій 1926 р. дослідник використовує терміни «українська революція», «український рух», називає М. Грушевського «...безумовним теоретиком українського національного руху»[14], що загалом суперечило пропагандистським завданням партійних органів. «Кінцевою метою, – підкреслював М. Рубач, – український національний рух ставив собі об'єднати всіх, що являли суцільну територію, заселену переважно українцями, і заснувати з цих земель цілком самостійну державу»[14,с.52]. Висновок сміливий, враховуючи принципи інтернаціоналізму та унітарності радянського ладу, які були актуальними для цензури. Навіть роздуми про федералізм, про концепцію «слов'янської федерації» М. Драгоманова, яку згадав М. Рубач у 1926 р., драгували кремлівських керманів, тому що тоді деякі суб'єкти РСФРР прагнули більшої суверенізації. Окремі судження М. Рубача суперечили проголошеним ним ідеологемам. Зокрема, він пише про те, що Україна не мала «...власного промислово–фінансового капіталу та великого землеволодіння», відтак звідки з'явилися «національно–буржуазні кола» в Україні. Невипадково В.П. Затонський намагався спростувати окремі визначення М. Рубача, котрий «перемудрував»[15]. Київський більшовик–інтернаціоналіст визнав «невірною» думку історика про можливість об'єднання Народного Секретаріату з лівим крилом Центральної ради, щоб представляти національний уряд. В. Затонський обстоював концепцію монолітності формування «робітничо–селянського уряду» в Україні[16], тому будь–які об'єднання з Центральною Радою були для нього неприйнятні.

Марксистська історіографія історії української революції та громадянської війни в Україні достатньо висвітлена, у тому числі й історія українських політичних партій[17], що полегшує нам справу, позаяк

нашим завданням є не історіографія тієї чи іншої проблематики, а насамперед становлення уніфікованої методології історичних досліджень. Вона насаджувалася через діяльність інституційних установ, шляхом рецензування літератури, переслідування учених за їх переконання, заборон та головлітівської цензури. Свідомі історики–марксиста та публіцисти (М. Равич–Черкаський, М. Майоров, В. Юринець, В. Коряк, І. Кулик), крім штатних працівників історичного відділення на чолі з М. Яворським, всіляко пропагували теоретичні основи марксизму, визнавши його за критерій історичного знання про минуле.

Рукописи книг, які надходили до видавництва, проходили цензуру, яка вишукувала будь–які відхилення від марксистської концепції суспільного розвитку, особливо в її більшовицькому розумінні. Наприклад, політредактор Держвидаву України вимагав докорінно зміни рукопису книги П. Клепатського «Разін і Разінщина». Висновок цензора від 21 квітня 1925 р. був категоричним: «Автор не підходить до вивчення історичних подій, як матеріаліст і його пояснення існування феодального ладу на Московщині не витримують ніякої критики з точки зору марксизму» [18,с.235]. Дивує те, що 24 листопада 1924 р. її переглянув М. Яворський, визнавши популярний стиль брошури полтавського історика та окремі спірні питання, однак рекомендував до друку [18,арк.235]. Відповідальний редактор Держвидаву В. Коряк просив 28 квітня 1925 р. від М. Яворського конкретно відреагувати на зауваження «нашого політредактора» стосовно книги П. Клепатського [18,арк.239]. Серед політрецензентів був М.С. Волобуєв, який передав 22 листопада 1925 р. до видавництва власний відгук на книгу П. Христюка «1905 год на Украине». Агітпроповець, який тоді ще не став опальним «націонал–ухильником», виклав технологію рецензування суспільно–політичної літератури. «Я виправив те, – наголошував Михайло Симонович, – що можна було виправити, але й після цього вважаю за потрібне зазначити такі хиби в праці Христюка: 1) класовий аналіз, зокрема аналіз ролі пролетаріату в революції, проведений не досить докладно і витримано, 2) не досить докладно проаналізовано національне питання, погляди Леніна на революцію» [18,арк.536]. Висновки В.О. Юринця, адресовані на книгу В. Левитського «Філософія і марксизм», вирізнялися конкретним ідеологічним обґрунтуванням. «В своїй основі, – наголошував цей марксист–рецензент, – вона антиматеріалістична, так як автор стоїть на філософічному ґрунті махізму, тому друкувати її в ДВУ ніяк не можна» [19,арк.132]. Отже, крім зауважень теоретичного плану, цензура дозволяла і вітала «виправлення», тобто редагування авторського тексту рецензентом.

Політично–редакційну активність виявляли М. Яворський, В. Юринець, В. Коряк. Зокрема, останній рецензував збірник статей про Т. Шевченка за редакцією академіків Д. Багалія та С. Єфремова. Перший написав статтю «Г. Шевченко і селяни в переказах та історичній дійсності», а інший розшукав «...кілька невідомих досі рядків Шевченка з рукописної збірки поезій», яким, на думку цензора, «місце десь у хроніці» [19,арк.280]. Розвідка Д. Багалія виголошувалася в Інституті Т. Шевченка в Харкові 14 березня 1927 р., відтак збірка потрапила до В. Коряка пізніше. Ставлення С. Єфремова до В. Коряка, котрий також претендував на звання і славу шевченкознавця, було відверто негативним, про що літературний критик здогадувався. Його рецензія була цензорським вироком. «В цілому книга «Шевченко», – зазначав він, – цілком строката і не дотримує статута Інститута Шевченка, де мова йде про організацію шевченкознавства на

засадах марксієвського літературознавства. Тут той же хаос підходів, що і в старому буржуазному літературі і шевченкознавстві. Та воно й не дивно, бо редактори не є марксисти. До речі, обидва шановані академіки не дотримуються академічного правопису, який досі діє, а пише кожен, як йому більше до вподоби»[19,арк.280]. Висновок категоричний: «...книга потребує марксистської редакції і редакції її мови»[19,арк.280]. 8 лютого 1929 р. С. Єфремов, узагальнюючи непрості стосунки з В. Коряком, зазначив, що є такий суб'єкт – «...єдиний марксистський» у нас на Україні критик, донедавна диктатор літературний, що монополізував був на повну власність як роздавання титулів, так і писання та друкування доносів»[7,с.733]. Наприкінці 20–х рр. він сам став об'єктом особливої уваги партійної цензури. Рецензували не лише його, а також послідовників та учнів М. Яворського. Так, у 1928 р. З. Гуревич видав книгу «Молода Україна» за редакцією М. Яворського[20,], яку у жовтні рецензував С. Єфремов[37,с.665], а також В.І. Невський. Московський історик – марксист підтримав висновок автора про те, що Кирило–Мефодіївське братство складалося з «...ідеологів класу українських дрібних власників»[21]. Зазначу, що Т. Шевченко належав до товариства, але не був «дрібним власником».

Основним теоретиком марксистської методології радянської історичної науки 20–х – початку 30–х рр. був М.М. Покровський. Він не приховував власних переконань, наполегливо і послідовно насаджуючи марксистське тлумачення історії. За його підтримки виникло всесоюзне Товариство істориків–марксистів, створене 1 червня 1925 р., яке об'єднало «...контингент товаришів–комуністів, які викладали історію в наших вузах»[22], доповнюючи морально і функціонально Інститут червоної професури. Співставляючи концепції російського історичного процесу в ХІХ ст., М. Покровський виокремив «живучість» буржуазної теорії, яка проникла в марксистську літературу (Г.В. Плеханов, Л.Д. Троцький), відтак з нею доводиться боротися «внутріпартійним шляхом»[23,с.547]. Згадуючи російського історика ХІХ ст. О.П. Щапова, радянський історик–марксист вважав його «типовим селянським істориком», але «...його історичний матеріалізм – не наш, не марксистський, не пролетарський, не робітничий, а чисто мужицький»[23,с.547]. Марксистський концептолог виклав різні підходи до висвітлення жовтневої революції, які існували в історичній і політичній літературі у 1927 р.: партійна точка зору («доктрина більшовиків», буржуазно–демократична, загальноісторична концепція П.М. Мілюкова («меншовицька»), класова теорія[24]. «Марксистська ідеологія, – писав М. Покровський, – у чому не може бути жодного сумніву, здобула величезні завоювання в нашій історичній літературі. Особливо цінними варто визнати два факти: по–перше, зближення з матеріалістичним розумінням історії значної частини наших старих фахівців, причому почасті таких, які до цього часу ще остаточно не зблизилися з нами політично»[25]. Цікаво те, що журнал «Історик–Марксист», в якому друкувався він та його колеги по цеху марксистської історіографії, проходив головлітвівську цензуру, маючи номер візи–дозволу А12745. Теоретична конструкція – «політично нам ще чужий, ідеологічно уже перестав бути чужим», автором якої був М. Яворський, підкреслювала наявність в інтелектуальному середовищі істориків так званих «попутників», які співпрацювали з владою, будучи академіками, керівниками інститутів, кафедр, але не виявляли активної ідеологічної лояльності, тобто публічного зречення від минулого та сприй-

няття марксизму. Завдяки статтям М. Покровського відомий російський письменник М.Г. Чернишевський легко став у 1928 р. істориком[26]. У 1928 р. М. Покровський святкував свій 60-річний ювілей, якого вітав від наукової «громадськості» України М. Яворський, а в Харкові провели спеціальне засідання за участі академіків Д. Багалія, С.Ю. Семковського. Оглядаючи газети, редколегія журналу «Історик–Марксист» підкреслила, що ювілей М. Покровського прислужився до «...справи пропаганди марксизму, марксистського наукового методу і марксистської історіографії»[27]. Створюючи Інститут історії при Комакадемії, М. Покровський дбав про формування «марксистської атмосфери» в галузі історичної науки. Він підкреслив, що у 1922/23 р. «у нас свого кадра істориків ще не було»[28], а Інститут червоної професури, ІМЕЛ, Інститут історії Комакадемії лише виховували професійних істориків – справжніх «бійців за більшовизм». Йому належала термінологія, яка склала прикладну теоретичну базу радянської історіографії.

Організаційно Інститут історії при Комакадемії віддзеркалював концепцію вивчення історії, яку запропонував та обґрунтував М. Покровський. Інститут мав чотири секції: методології, історії пролетаріата, промислового капіталізму, соціології. В царині теорії працювали М. Покровський, І.Л. Татаров, А.Д. Удальцов, Ц. Фрідленд, С.С. Кривцов, розробляючи питання методології історії, суспільно–економічних формацій, критики буржуазних теорій з методології історії, дослідження робітничого класу П.О. Горін, Г. Панкратова, М. Нечкіна, промислового капіталізму М.М. Лукін[29]. Їхні теоретичні розробки враховували українські історики–марксистки, які разом з відповідними установами були філіалом всесоюзних організацій.

Співіснування марксистської і немарксистської історіографії у 1920–х рр. віддзеркалювало еволюційну форму їх розвитку, зумовлену меншою мірою принципами неспівського лібералізму, які фактично не торкнулися гуманітарної галузі, де неухильно і наполегливо утверджувалася марксистська методологія історичного пізнання з її обмеженою класово–формаційною парадигмою. Радянська вища школа не мала можливості і часу для швидкої підготовки власних «класиків» історичної науки, тому доводилося використовувати «буржуазну спадщину» – готових «спеців», які не сприймали марксизму в період мирного співіснування. Партійно–ідеологічні органи цензури та Головліт здійснювали системний контроль за видавництвами, науковою літературою, авторами, застосовуючи профілактичні методи впливу: висновок політредактора, замовна рецензія, звичайна критична рецензія на рукопис чи книгу, «марксистська критика». Вони стосувалися не лише опонентів, тобто праць немарксистського спрямування, а також різного ґатунку марксистської літератури. Починаючи з другої половини 1920–х рр., позаяк перша половина вирізнялася відсутністю в Україні оформлених інституційних центрів наукового марксистського аналізу, крім перших кроків «Істпарту», відбувалося неухильне поширення теоретичних складових марксистської методології, яка активно насаджувалася в гуманітарній галузі знань, особливо в історичній науковій думці. За політичною фразеологією, особливо в статтях М. Покровського, М. Яворського, простежувалися ознаки єдиного класово–формаційного підходу до вивчення соціально–економічної та політичної історії. Рецензенти звертали увагу саме на теорію класової боротьби, яку вважали рушійною силою формаційних змін, відтак і їхнього з'ясування.

Радянські органи цензури та партійно-ідеологічні структури, вдаючись до масових форм впливу, фабрикували так звані «націоналістичні ухили», тобто «шумськизм», «хвильовизм». Історики ще на початку 1990-х рр. з'ясували цю профілактично-пропагандистську акцію ЦК КП(б)У[30], до якої долучилися Л. Каганович, А. Хвиля, М. Скрипник. «Хвильовизм», як свідчать останні історико-документальні дослідження[31], належав до більшовицької ідеологеми, політичного ярлика, якими таврували вільнодумство, авторську позицію, відхід від марксистської лінії. Статті М.С. Волобуєва, які з'явилися на сторінках «Більшовика України» у 1928 р.[32], стосувалися переважно проблем політичної економії, а за змістом періоду «промислового капіталізму», історії соціально-економічного розвитку України другої половини ХІХ – першої чверті ХХ ст. Концептуальний задум творців «волобуєвщини» виявився простим: унеможливити будь-які прояви «українського сепаратизму» в теорії і практиці історико-економічних студій. Його опонент А. Річицький одразу вчепився за висновки М. Волобуєва про те, що Україна «мала за капіталізму більшу економічну самостійність, ніж якась сучасна півколонія», а «СРСР веде супроти України колоніальну політику»[33]. Партійний політредактор використав ідеологічну формулу стосовно оцінки волобуєвських статей. «Автор проблеми української економіки, – наголошував А. Річицький, – помимо своєї волі і свого бажання (в цьому сумніву нема), ставши на хибний ґрунт націоналістичного збочення, виклав і обґрунтував програму дії ворожої диктатурі пролетаріату й комунізму української національної буржуазії фашистського гатунку»[33,с.73]. Дуже вичерпна характеристика, яка була своєрідним дороговказом для органів цензури у пошуку «націоналістичних збочень», тобто будь-якого натяку на самотність організаційних форм розвитку української промисловості, ворогів «диктатури пролетаріату» та «комунізму», а це замаскована класова теорія. Єдиний сумнів викликає теза А. Річицького про наявність української «національної буржуазії», тому що її історична відсутність суттєво вплинула на подальший розвиток української держави.

Полеміка довкола «волобуєвщини», тобто так званого ухилу, лише започаткувала серію перманентних дискусій в галузі суспільних наук – історії, соціології, філософії, які співпали з проголошенням та здійсненням сталінської модернізації соціально-економічних відносин в країні. Період відносно мирного існування науково-історичних шкіл, про які писав О. Оглоблин завершився наприкінці 1928 р., а формальне функціонування методологічного плюралізму в галузі історії періоду «непівського ренесансу» втратило перспективу розвитку. Монопартійна політична система влади вимагала утвердження цілком уніфікованої методології дослідження та висвітлення минулого і повсякденного життя.

Список використаних джерел

1. И.В. Сталин. Историческая идеология в СССР в 1920–1950–е годы: переписка с историками, статьи и заметки по истории, стенограммы выступлений. Сборник документов и материалов. Часть 1. 1920–1930–е годы / Сост. М.В. Зеленев. – СПб.: Наука-питер, 2006.
2. Центральний державний архів виконавчих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф.177. – Оп.1. – Спр.1074.
3. Равич-Черкасский М. Володя Ключко // Летопись революции. – 1923. – №2. – С.279–280.

4. Попов Н. Воспоминания о подпольной работе в Харькове в 1907–1909 гг. // Там само. – 1923. – №3. – С.3–17.
5. Кулик И.Ю. Киевская организация от февраля до октября 1917 г. // Там само. – 1924. – №1. – С.189–204.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.17. – Оп.201. – Спр.15152.
7. Єфремов С. Щоденники. К.:Газета «Рада», 1997. – 848 с.
8. Яворський М. Кирило–Мефодіївське братство // Україна в епоху капіталізму. – Х.: ДВУ, 1920. – Вип.1. – С.45–56; Його ж. Великий народний поет (До 60–літніх роковин смерті Тараса Шевченка (11/02–1861–11.03.1921)). – Одеса: ДВУ, 1921. – 36 с.
9. Оглоблин Олександр Українська історіографія. 1917–1956. – К.,2003. – 252 с.
10. Рубач М. От народничества и народовольчества к марксизму // Летопись революции. – 1924. – №1. – С.228–229
11. Рубач М. К истории гражданской войны на Украине // Там само. – 1924. – №3. – С.175–188.
12. Рубач М. К истории гражданской войны на Украине // Там само. – 1924. – №4. – С.151–165.
13. Рубач М. К истории конфликта между Совнаркомом и Центральной Радой // Там само. – 1925. – №12. – С.53–85.
14. Рубач М. До історії української революції (замітки і документи) // Літопис революції. – 1926. – №1. – С.41–84.
15. Затонський В. Кілька зауважень до статті тов. Рубача // Там само. – 1926. – №1. – С.84–89.
16. Затонський В. К вопросу об организации временного рабоче–крестьянского правительства Украины // Летопись революции. – 1925. – №1. – С.139–149.
17. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / В.Ф. Солдатенко. – К.: Вид.–ий центр «Просвіта», 1999. – 508 с.; Бевз Т.А. Українська партія соціалістів–революціонерів: організація, ідеологія, політика: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. іст. наук по спец.:07.00.01. – історія України / Т.А. Бевз. – К., 2005. – 18 с
18. ЦДАВО України. – Ф. 177. – Опис 1. – Спр.1074.
19. Там само. – Ф. 177. – Опис 1. – Спр. 1076.
20. Гуревич З. Молода Україна / За ред. М. Яворського. – К.: ДВУ, 1928. – 116 с.
21. Рецензии // Историк–Марксист. – 1928. – №7. – С.303
22. Покровский М.Н. Задачи Общества историков–марксистов // Историк–Марксист. – 1926. – №1. – С.3–10.
23. Покровский М.Н. А.П. Щапов (К 50–летию со дня его кончины) // Там само. – 1927. – №3. – С.5–7.
24. Покровский М.Н. Буржуазная концепция пролетарской истории // Там само. – 1927. – №3. – С.56–78.
25. Покровский М.Н. «Новые» течения в русской исторической литературе // Там само. – 1928. – №7. – С.5–17
26. Покровский М.Н. Чернышевский как историк // Там само. – 1928. – №8. – С.3–27.
27. Шестидесятилетие М.Н. Покровского (газетный обзор) // Там само. – 1928. – №10. – С.262–273.
28. Покровский М.Н. Институт истории и задачи историков–марксистов (Речь на заседании, посвященном открытию Института истории при Комакадемии, 18 ноября 1929 года // Там само. – 1929. – №14. – С.3–12.

29. В Институте истории при Комакадемии // Историк–Марксист. – 1929. – №14. – С.221–227.

30. Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20–30–ті роки / Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.

31. Лозицький В. Бунтівник: Життя і смерть Миколи Хвильового. Історико–біографічно–публіцистичний нарис / В.С. Лозицький. – К.: Генеза, 2009. – 120 с.

32. Волобуєв Мих. До проблеми української економіки // Більшовик України. – 1928. – №2. – С.46–72; Там само. – №3. – С.42–63.

33. Річицький А. До проблеми ліквідації пережитків колоніальності та націоналізму (Відповідь Мих. Волобуєву) // Більшовик України. – 1928. – №3. – С.72–108.

Стоян Т.А. Формирование методологических основ политической цензуры в области общественно–политических исследований в Украине 20–30-х годов XX ст.

Исследуется формирование и функционирование в 1920–1930-х гг. марксистско–ленинской и сталинской методологии, которая исполняла универсальную функцию партийно–идеологического цензора исторических исследований.

Ключевые слова: политическая цензура, историческая наука, марксистско–ленинская и сталинская методология.

Stoyan, T.A. Forming of methodological bases of political censorship in social and political researches in Ukraine of 1920–1930th

The process of forming and functioning of Marxist methodology which had a universal function of politically–ideological sensor of historical studies in Ukraine are investigated.

Key words: political censorship, historical science, Marxist methodology.